

BERKES TÍMEA

Előítéletek, alapjuk és kritikájuk Széchenyi és Wesselényi műveiben

Az előítélet mind Széchenyi István, mind Wesselényi Miklós írásaiban kulcsfogalom, noha más összefüggésben. Széchenyi rendszerében az előítéletes gondolkodás a haladás gátja: tehát egy gyakorlati akadály, aminek eltávolítása a fejlődés feltétele. Wesselényi szerint az előítéletes gondolkodás az emberi tökéletesség igényének feladását jelenti; az ellene való harc tehát önmagáért is kötelesség. Az előítéletek megszűnésének gyakorlati következményei sem csupán önmagukért fontosak: azok is beletartoznak a tökéletesség követelményébe.

Széchenyi István érvelését *Hitel* és *Világ* című művei alapján próbálom összeállítani; Wesselényi Miklósét pedig az ugyancsak az 1830-as évek elején megjelent *Balítéletekről* című munkája alapján rekonstruálom.

A két szerző eltérő okból tartotta fontosnak az előítéletek elleni harcot, így más volt könyveik célja. Széchenyi célja az, hogy bebizonyítsa a hitel, illetve tágabb értelemben a magyarországi gazdasági rendszer megváltoztatásának szükségességét. A haza fejlődésének alapja az értelmi fejlődés, a kiművelt emberfő; az értelmi fejlődés feltétele pedig az előítéletek megszüntetése. Az előítéletek elleni harc Széchenyinnél tehát eszköz, illetve feltétel, a haza előrejutásának feltétele. Először a múlt előítéleteit kell elvetni, mert megkötik a következő generációkat. „A magyar... most semmi, de minden lehet...”, ha át akarja látni, hogy semmi. Csak két ellensége van, az Előítélet s Elbizottság”.¹ Széchenyi gyakorlati szemléletéből következik, hogy legfőbb előítéletnek azt tartja; a kormánytól várjuk állapotunk javítását. Többször kifejti, hogy az elmaradottság oka nem a kormány, hiszen annak érdeke, hogy polgárai gazdagok és műveltek legyenek; nem is a törvények, hiszen azokat meg lehet változtatni; hanem egyedül az előítéletek. Sok olyan dolog van, amelyet sem a kormány, sem a nép nem tehet meg; ezek a tennivalók a független birtokosokra várnak. Széchenyi műveinek elsődleges címzettjei tehát azok a birtokosok, akiktől elvárható lenne, hogy függetlenségüket elérve részt vegyenek ezek megoldásában.

Wesselényi célja az előítéletek feltárása. Azok megszüntetése ugyanis nem „csupán” egy gyakorlati cél megvalósításának feltétele, hanem önmagában cél. Az előítéletek elleni küzdelmet kötelességként fogja fel. Egyrészt azért, mert „erre mindenki meg van hívva”², másrészt személyes oka az, hogy ő nem olyan érzékeny a kritikára, így jobban el tudja viselni annak következményeit. Az előítéletek elleni harccal tartozunk magunknak és embertársainknak; mindenkifelett azonban az „örök igazságnak”³. Wesselényi az előítéleteknek jóval szélesebb körével foglalkozik mint Széchenyi. Ennek oka az az alapfeltevése, hogy „A test tehetségei nagyon – a lélekéi pedig végtelenül tökéletesíthetők.”⁴ Ebből következik, hogy ha valaki bármelyiket is elhanyagolja, akkor nem teljesíti legfőbb kötelességét; öntökéletesítését. Az ember hibái gondolataiban vagy cselekedeteiben meglévők lehetnek. A kettő közül a cselekedetek hibái a feltűnőbbek; azonban a gondolatok hibái fontosabbak, hiszen azok okozzák a cselekedetek hibáit is. Látszólag haszonelvű érvelés, hogy a gondolatok hibái ellen azért kell

küzdeni, hogy a cselekedetek hibái is megszűnjenek; azonban szerintem csak látszólag, hiszen az ember öntökéletesítési kötelessége cselekedeteire is kiterjed. A „tökéletesülés-re meghívott emberhez” sem az előítéletek, sem azok következményei nem méltóak.⁵ Wesselényi hangsúlyozza, hogy a hibák felsorolásával nem személyeket támad, hanem kizárólag hibáikat. Az emberi lény ugyanis nemesebb annál, semhogy hibái lényegéhez tartoznának.

Wesselényinél ez az emberfelfogás kereszténységéből eredhet; abból a tanból, hogy mivel Isten saját képmására teremtette az embert, kell, hogy legyen benne valami isteni. Az ember tehát előítéleteit csak fokozatosan szerzi meg, így az azok elleni harc fiatal korban a legeredményesebb. Műve elsődleges címzettjei tehát a fiatalok; annál is inkább, mert az előítéletek meglete idősebb korban esetleg menthető a megszokással, fiatal korban azonban nincs rá mentés.

Előítéleteihez az ember erősebben ragaszkodik, mint igazolt tudásához. Ennek egyik oka Wesselényi szerint az, hogy a gyengébben indokolt dolgot az ember erősebben védi, ezzel próbálja annak gyengeségét ellensúlyozni. Másik ok az, hogy az előítéletek általában összekapcsolódnak és egymásra épülnek; gyakran egy egész élet épül rájuk – így egyetlen elem megingatása az egészet döntené romba. Széchenyi óv is attól, hogy túl hirtelen semmisítsük meg az előítéleteket, mert az „némelly öregben tán halált is okozhatna.”⁶

Széchenyi megkülönböztet zavart ideákat és szerencsétlen ideákat. Szerinte az utóbbiak elsősorban tudatlanságból erednek, és kevesebb kárt okoznak, mint az előbbiek, azok ugyanis a „sok, de főtlen képzelgések szülötti”⁷, így jobban meggyökeresnek az emberben, és gyorsabban is terjednek. Wesselényi balítéletekről és előítéletekről beszél. Ha csak önmagában nézem ezt a két szót, akkor tehetek olyan megkülönböztetést, hogy az előítéletet az ember készen kapja, tehát az nem igényel sok gondolkodást, míg a balítélet hibás gondolkodás eredménye. Ez alapján megfelelőnek Széchenyi kategóriáinak. Wesselényi azonban körülbelül szinonimaként használja őket, vagy legalábbis nem fedeztem fel következetes megkülönböztetést a kettő között. Mindkettő alapjának a tudatlanságot tartja, így Széchenyi „szerencsétlen ideák” fogalmával lehetne őket azonosítani. Azonban Széchenyi megkülönböztetése, ami szerint – leegyszerűsítve – az egyik a túl kevés, a másik a túl sok, de rendszertelen gondolkodás eredménye, ebben a formában nem állja meg a helyét. Ugyanis szerintem az, hogy valaki mi alapján – tehát túl sok vagy túl kevés gondolkodás után – jut el hibás véleményéhez, azt nem az adott téma dönti el, ami alapján Széchenyi kategorizál, hanem az adott embertől függ. Széchenyinek ezt a megkülönböztetését tehát önkényesnek tartom.

Mindkét szerző foglalkozik a régi és új melletti és elleni, a hon melletti és elleni, valamint a magyar nyelvet érintő előítéletekkel. Ezekben a kérdésekben mindkét szerző érvelésének alapja: az előítéletet az okozza, hogy egy dolog megítélésénél nem a dolog önértéke alapján minősítenek, hanem egy releváns tényezőt választanak az értékelés alapjának.

A régi melletti előítéleteket Széchenyi gyakorlati szempontból helyteleníti. Szerinte „a múlt a halál, jelen s jövő az élet”;⁸ az élők helye tehát az utóbbiakban van. A régiek erényét tisztelni kell; azonban műveik gyakorlati útmutatásul nem alkalmasak, mert elavultak. Wesselényi szerint is igaz, hogy a múlt embereit tisztelni kell, azonban ennek a tiszteletnek meg kell maradnia az érzések szintjén és az egyes embereknek szóló tiszteletnél; a gyakorlatba ezt nem szabad átültetnünk, mert ez

lehetetlenné teszi a jelen és jövő iránti kötelességeink teljesítését. Wesselényi szerint ha valamit meg akarunk őrizni a múltból, akkor azt nem változatlanul kell hagynunk, hanem folyamatosan a jelen követelményeihez kell igazítanunk. A két szerző véleménye tehát egyezik annyiban, hogy helytelennek tartják a régiek műveinek gyakorlati alkalmazását, azonban az indoklásban eltérő a hangsúly. Széchenyi az ez által okozott lemaradást egy gyakorlati tényként fogja fel, amit meg kell szüntetni; Wesselényi ennek a ténynek a morális következményeit tartja súlyosabbnak; a jelen és jövő iránti kötelességeink elmulasztását.

A régi melletti előítéletek egy speciális fajtája az a vélemény, hogy a régi generációk bölcsőbbek, mint a maiak. E vélekedés következménye Széchenyi szerint az is, hogy sokan a régiek által hozott törvényeket megváltoztathatatlanoknak tartják. Mindkét szerző véleménye az, hogy a generációkról alkotott ilyen vélemény alaptalan; a helyzet éppen fordított: a mai generáció bírja az előzőek tapasztalatát is. A törvények megváltoztathatatlansága pedig azért helytelen vélemény Széchenyi szerint, mert ezzel megkötnék a jelen és jövő generációk kezét, így gyakorlatilag megszüntetik azok törvényhozó jogát.⁹

A régi melletti előítéleteket mindketten különösen károsnak tartják Magyarországon. Nincs ok arra, hogy az ország múltját dicsőnek tartsuk; Wesselényi szerint a múlt nagy részén „otromba erőszak s vak tudatlanság”¹⁰ uralkodott. Így nem lenne helyes a jelenlegi szelídebb korból oda visszakíváncozni.

Az új melletti előítéleteket Wesselényi kevésbé károsnak tartja, mint a régi melletti előítéleteket. Azonban ezeknek is lehetnek kellemetlen következményei: a magánéletben felesleges költségeket, társasági életben majmolást, a polgári életben pedig nyugtalanságot és zavart okozhat az új folytonos kergetése. Az egyetlen megoldás az lehet, hogy ne vessünk el semmit csak azért, mert régi, viszont ha már elavult, akkor változtassunk rajta, akármilyen régi is.

A hon melletti előítéletek Wesselényi szerint a haza szeretetéből származnak, mégis károsak; ugyanis elégedetté teszik az embereket, így gátolják a további fejlődést. A haza iránti előítélet csak azoknál bocsátható meg, akiknek „mindent kell szeretniök, hogy mindent ne utáljanak”¹¹; azonban a műveltebb emberektől elvárható, hogy különbséget tudjanak tenni a haza ideája és a haza nyelvének, borának stb. minősége között. Ennek az előítéletnek a következménye, hogy sokan minden másságot eleve rossznak tartanak; ugyancsak ebből ered, hogy bizonyos tulajdonságokat speciális magyar tulajdonságoknak tartanak. Utóbbi tételt Wesselényi alapjaiban kérdőjelezi meg: (általánosságban) elutasítja azt, hogy nemzeteket fel lehetne ruházni olyan jellemző vonásokkal, amelyek általánosan jellemzőek annak a népnek a tagjaira. Mindennütt vannak jó és rossz, bátor és félénk stb. emberek; nekünk kötelességünk, hogy a jót elismerjük, bárhol is találjuk azt.

A hon melletti előítéletek egyike a „legyünk szegények, de szabadok” felszólítás. Wesselényi kétféle szabadságot különböztet meg. A szenvedő szabadság a szükségletek leszorításából származik – ez egyéneknek is nehezen valósítható meg, nemzeteknek pedig sehogyan. Egyedül a másik szabadság méltó az emberhez, amikor mindenki szabadon dolgozhat igényei kielégítéséért. Ehhez a szabadsághoz a gazdagodás igénye járul. Széchenyi Dessewffy felvetésére válaszol, miszerint „megkívántatik azt tanítani, hogy a pénzt nem kell nagyra becsülni.”¹² Ezt rendkívül káros nézetnek tartja Széchenyi, hiszen a lelki függetlenség egyik feltétele a vagyoni rend. A vagyon nem cél, hanem eszköz: a szegénység ugyanis lehetetlenné teszi az értelem fejlődését, az pedig függéshez

vezet; a szegénység egyenes következménye a szolgaság. Tehát mindkét szerző szerint összekapcsolódik a szabadság a gazdagodás követelményével. Azonban a két szerzőnél e megállapítás alanya más. Wesselényi a nemzetek gazdagságáról és függetlenségéről beszél; nála tehát a függetlenség a nemzet zsarnoktól való függetlenségét jelenti. Széchenyi az egyes ember függetlenségéről ír, így szerintem ő függetlenségen az egyén személyes függőségi viszonyoktól való mentességét érti. A személyi függőségi viszonyoktól való mentesség Wesselényinél is megjelenik egy másik összefüggésben. Szerinte a parasztok személyi függése a jobbágyi állapotuk következménye, így azonnal megszüntetendő.

A pénzről való előítélet egyik következménye a polgárság elleni előítélet. Wesselényi szerint a nemesség lenézi a polgárokat és foglalkozásaikat egyaránt. Pedig egyrészt ők bírnak a legnagyobb műveltséggel, másrészt pedig, mivel ők a legtöbb nemesi család hitelezői, igen nagy a befolyásuk is. A nemesség ezen előítéletének következménye az, hogy a polgárság kirekesztettnek érzi magát a nemzetből, így nem tesz meg mindent annak előréjutásáért. Ez az oka annak is, hogy a meghonosodott idegen polgárok nem magyarosodtak meg.

A magyar nyelvet érintő előítéletek alapja az, hogy valamit nem önértéke alapján minősítünk, hanem valamilyen külső szempontból. Széchenyi szerint a magyar nyelv még nem elég fejlett a finomabb gondolatok kifejezésére, noha a legfontosabb, a férfiúi erő megvan benne. Azonban a nyelv feladata az, hogy a lehető legpontosabban fejezzük ki magunkat; így helytelen az a nézet, hogy akkor is magyar szavakat használjunk, ha azok nem fedik pontosan mondanivalónkat. Ha van megfelelő magyar szó, használjuk, ha viszont nincs, akkor gazdagítsuk az idegen szóval nyelvünket. A nyelv ugyanis nem cél, hanem eszköz; eszköze az ember legszebb szabadságának, az önkifejezésnek.

Wesselényi a kérdés másik oldalát vizsgálja, azt, hogy társaságokban nem a magyar nyelvet beszélik. Ennek egyedüli oka lehet, hogy nem tudnak magyarul. Ez kisebb hiba ugyan, mintha nem akarnának magyarul beszélni, azonban az anyanyelv nem tudása a nem akarás vétkét is magában hordja.

Széchenyi még három „zavart ideával” foglalkozik. Az első a „charakter és bizodalom” helytelen értelmezése. A fejlődés egyik legfőbb hátráltatója, hogy sokan azt tartják jellemes embernek, aki egész életében vagy ellenzéki, vagy kormánypárti volt. A jellemeszilárdságnak és a lelki függetlenségnek éppen az lenne a jele, hogy valakinek a véleménye változatlan, így egyszer a kormánnyal, másszor az ellenzékkel ért egyet, attól függően, hogy éppen melyik képviseli ugyanazt a véleményt. E tévhit következményeként az arra érdemtelenek kapnak bizalmat és hatalmat.

Ennek a véleménynek egy alapvetőbb oka az a téves vélemény, hogy a királyhoz való hűség és a hazaszeretet nem egyeztethető össze. Ennek következtében a két tábor hívei egymás ellenségeként kezelik egymást, pusztán eltérő meggyőződésük miatt.

A szív körüli zavart ideát két alapvetően különböző szempontból támadja Széchenyi. Alapítétele szerint az ember nem jogosult megítélni embertársai szívét, mert ez egyedül Istenre tartozik. A „jó szívú” és a „rossz szívú” kifejezéseknek így tulajdonképpen nincs értelme, hiszen nem mondják meg a lélek tiszta vagy tisztátalan voltát. Itt tehát magát az alapállítás jogosságát támadja Széchenyi, a dolog megítélhetőségét vonja kétségbe. Másik támadása e vélemény káros következményei ellen szól. Az emberek rövid távra gondolkodnak, inkább a már megtörtént baj következményeit igyekeznek csökkenteni, mint az eljövendő bajoknak elejét venni. Az első támadási irányát a földi bíróról szóló példájával igazolja, aki, bár rothadt szívet viselt, halálba küldhette

azt, aki felindulásból olyat tett, amiért halál jár, de ez a tette nem szívéből eredt. Ez alapján a „szándék” szóval tudnám helyettesíteni Széchenyi „szív” szavát. Az első tétel tehát úgy szólhat, hogy az emberi tettek mozgatója, tehát az, hogy valamit milyen szándékkal tettek, kívül esik az ember által elvégezhető morális megítélés keretein. Ebből viszont két dolog következhet. Az egyik, hogy mivel embertársaink szándékát megítélni nem tudjuk, a hozzájuk való normális viszonyulás megköveteli, hogy eleve a jót tételezzük fel róluk, tehát jó szándékot tulajdonítsunk nekik. A másik következtetés az lehet, hogy mivel valami alapján mégis meg kell ítélnünk embertársainkat, a megítélés alapja csakis cselekedetük lehet. Az első következtetést Széchenyi elméleti dolgokról szólva elfogadja, azonban attól óva int, hogy gazdasági tevékenységünket erre az alapra helyezzük. Tehát a véleménynyilvánítás körébe tartozó dolgok megítélésénél alapvető a jóhiszeműség; a gyakorlati életben azonban célszerű az óvatosság és a cselekedetek alapján való ítélet. A cselekedet alapján való ítélet jogosságát nem vonja kétségbe, hiszen az előbbi példánál sem tartotta törvénytelennek a bíró ítéletét. Az ember tehát tulajdonképpen kettős megítélési rendszernek van kitéve: az első minősítés a földi életben éri, jobbára cselekedetei alapján; a második ítélet, amelynek eredménye ellentétes lehet az elsőével, a halála után, s ez a második, Isten általi ítélet a döntő.

A legnagyobb előítélet Széchenyi szerint az, hogy a kormánytól várjuk helyzetünk javítását. Vannak olyan dolgok, amelyeket sem a kormány, sem a nép nem tehet meg, de jó is, hogy nem tehetik meg, mert abból önkény vagy anarchia származna. Ezek a tennivalók a birtokosokra várnak, megoldásuk eszközei az egyesületek. Az egyesületi szellem „az emberek közt a lehető legnagyobb, de egyszersmind legszelídebb erő s hatalom.”¹³ Az egyesületeket olyan emberek alkotják, akik jólétüket munkájukkal növelhetik, ennek következtében öntudattal és önbecsüléssel bírnak. Az állammal tehát egy olyan civil társadalmat állít szembe, amelynek fő szervezőereje az ember saját jóléte növeléséért végzett munkája.

Wesselényi a balítéletek tágabb körét érinti. Az első olyan, amellyel Széchenyi nem foglalkozik, a dolgok belső és külső bece körüli előítélet. Ennek az az általános vélekedés az alapja, hogy sokan az egymástól különböző dolgokat eleve egymás ellentétéként fogják fel. Ez azért népszerű, mert sokaknak felmentést adhat az alól a vád alól, hogy az egyik résszel törődnek, a másikkal nem. Így például sokan a belső és külső értékeket teljesen elszakítják egymástól, és vagy az egyiket tartják kizárólagosan fontosnak, vagy a másikat, pedig a kettő együtt alkot egészet. Wesselényi négy okot ad arra, hogy miért helytelen, ha valaki nem törődik a külsejével. Két ok az ilyen ember kötelességmulasztását rója fel. Egyrészt mások iránti kötelességünk, hogy ne tegyünk olyat, ami sértő lehet másokra; másrészt önmagunkkal szembeni kötelességünk az öntökéletesítés, s ezt is megsértjük, ha külsőnket elhanyagoljuk. A másik két ok tulajdonképpen e kettős kötelességszegés következménye: egyrészt megfosztjuk magunkat attól, hogy a társaság megbecsült tagjai legyünk, másrészt attól is, hogy másokra hatni tudjunk. Tehát a kettős kötelességmulasztás az ember és a társadalom közötti normális viszony megszűnését vonja maga után.

Magyarország soknemzetiségű, sokvallású ország. A különböző nemzetiségek között igen erős előítéletek élnek. Általános jelenség, hogy a magyarok gúnynévvel illetik a nemzetiségeket, pedig ők is ugyanúgy részesei nemzeti létünknek, és ugyanúgy viselik a haza terheit is. Emiatt a nemzetiségek elidegenednek, gyűlölik a más nemzetiségek tagjait. A sokféleségben rejlő veszélyeket a törvény előtti egyenlőség szüntetné meg; ez a feltétele annak, hogy a különböző nemzetiségek a haza érdekében összefogjanak.

A legveszélyesebb talán a felekezeti gyűlölködés. Erre a megoldás az lenne, hogy mindenkiben az embert és a hazafit lássuk, ne a felekezeti tagot.

Műve utolsó részében a polgári alkotmány körüli előítéleteket tárgyalja Wesselényi, amelyeket ő a hon elleni előítéletek kategóriájába sorol. Ebben a részben gyakorlatilag politikai kérdésekben fejt ki véleményét; így az általa előítéletnek nevezett dolgokat inkább eltérő véleménynek nevezném. Kiindulópontja az, hogy alkotmányunk némely ponton javításra szorul, de az alapjait tekintve mégis élő alkotmány. Az alkotmányt ugyanis külső erők nem semmisítheti meg; az csak akkor semmisül meg, ha a nemzet lemond róla. Az alkotmány szerinte a IX. századtól létezik: fő kötése az uralkodó és a nép közötti kölcsönös kötés; mindkét fél felett van a törvény, amit közösen hoztak. Az alkotmány gyakorlatilag a társadalmi szerződés szerepét tölti be nála. Az alkotmányt ugyanis szerinte nem a fejedelem adta; a nemzet szabadsága és alkotmánya egyidős nemzeti létevel, tehát a nemzet adott magának alkotmányával uralkodót. Kezdetből része volt alkotmányunknak az uralkodó hatalmának korlátozása, ugyanakkor és ugyancsak része volt törvényes hatalmának megszentelése, a törvényhozó és végrehajtó hatalom megosztása, a személy- és vagyonbiztonság, s a politikai ügyek nyilvánossága. Az alkotmány fő elemei ma sem elavultak; a már túlhaladott dolgokat tehát meg lehet anélkül változtatni, hogy az alkotmányt megsemmisítsenék. Wesselényi tehát létrehozott egy idealizált alkotmányt; egy polgári alkotmány elemeit vetíti vissza a nemesi alkotmányba, azt visszahelyezi a IX. századba, s ezt használja érvelési alapul.

A létező hibák tehát nem az alkotmány alapjaiban vannak. Azok oka egyrészt értelmi műveltségünk hiánya, másrészt az alkotmány némely hibás intézménye. Ezek közül az első a nemesi adómentesség. Ezt nem indokolja a vérrel adózás; a hazát védeni ugyanis kötelesség, és ezt megteszik a mentességgel nem bírók is. Wesselényi szerint a polgári szabadságnak az is része, hogy ki mennyiben járul hozzá a hon terhehez. Jelenleg ez mindenkinek saját belátására van bízva. A terhek egyenlő elosztásának elve alapján szükséges, hogy a nemesség adót fizessen.

A másik hibás intézmény a parasztság jelenlegi helyzete. A parasztság a honfoglaláskor leigázott lakosság utódaitól vagy a Dózsa-féle parasztháború után szolgaságra vetettek utódaitól származik. Az első esetben erőszakkal fosztották meg őket emberi létüktől és jogaiktól; a második esetben jogtalanság, hogy a vétkesek utódait büntetik. A jobbágyság a rabszolgasággal azonos, „undok fertelme az emberiséget levetkező embernek.”¹⁴ II. József eltörölte a jobbágyságot. Ezt Wesselényi mint ember és mint polgár helyeselte, mint hazafi nem, hiszen a király saját döntése alapján tett így, ezzel megfosztva a nemzetet attól, hogy ezt a kötelességét teljesíthesse. A parasztságra háruló terheket két részre osztja Wesselényi. Egyik részük a jobbági állapot, tehát a személyi függőség következménye, így mindenestől törvénytelen. Másik részük viszont jogos tartozásokat tartalmaz. Utóbbiakat történeti érvekkel igazolja: a föld már a királyság előtt a magyar nemes volt, így azért a paraszt haszonbért tartozik fizetni, mert ha nem így lenne, a tulajdon szentségén esne csorba. A haszonbér nagyságát közös meg egyezéssel kellene megállapítani, a rendezés feltételeit pedig a törvényhozásnak kellene meghatároznia.

A robot nagyrészt a jobbági állapot következménye, azonban mégsem lehet teljesen megszüntetni, mert az inkább nagyobb nehézséget okozna a parasztnak. Wesselényi megoldási javaslata, hogy a paraszt a földért bérben egy meghatározott területet műveljen meg. Ez nem lenne olyan megalázó és terhes, mint a robot.

A jobbágyi állapot következményeit azonban meg kell szüntetni. Elsősorban a paraszt személyi függőségének kell véget vetni. Biztosítani kell a tulajdonszerzés jogát is számára. Jog szerint csak a birtokszerzés lehetőségét kellene biztosítani. Ezzel a joggal azonban csak a parasztság elenyésző része tudna élni, így Wesselényi javasolja, hogy a földterhek megváltásával a parasztok kezén levő föld válhasson tulajdonukká. Az önkéntes örökváltás helyett – porosz példára hivatkozva – bizonyos türelmi idővel a kötelező örökváltás bevezetésére is lát lehetőséget. Azonban a tulajdonszerzés e módjában csak a magukat magyarnak vallók és magyarul beszélők részesülnének.

A jobbágyi állapot következménye az is, hogy a parasztság nem a nemzet része. Ezt azonban csak fokozatosan lehet megszüntetni, mivel a parasztság még műveletlen, így polgári emancipációra éretlen. A későbbiekben is csupán a vármegyén lenne szükséges külön parasztképviselő, az országgyűlésen a parasztok a nemesekkel közös képviselettel bírnának. A nemzetbe való befogadáshoz azonban feltételt állít: a nemzeti nyelv megtanulását.

A parasztság helyzetét nemcsak intézményi feltételek teszik nehezzé, hanem az ellenük a nemességben élő előítéletek is. Sokan megvetik a parasztságot, helyzetükön nem kívánnak javítani. Ez a parasztságban is előítéletet, sőt gyűlöletet gerjeszt a nemesség iránt. A kölcsönös előítélet oldására a kezdő lépést a nemességnek kellene megtennie, hiszen a parasztság éppen az elnyomás miatt került olyan helyzetbe, amilyenben van.

A Wesselényi által érintett utolsó nézet az, hogy az alkotmány okozza az ipar, a kereskedelem, a pénz és a hitel hiányát. Szerinte a hitel hiánya, amit az összes többi oka, nem a törvényekből ered, hanem a nemesség elszegényedéséből. Az adósság behajtását az eladósodott főúri családok tették lehetetlenné, az ő nyomásukra született meg két 1687-es törvény, ami a hitel hiányát okozza. A helytelen törvényi szabályozás tehát nem ok, hanem következmény, így azt meg lehet és meg is kell változtatni. A gazdasági élet fejlődésének feltétele a szabad vagyonszerzés biztosítása. A birtokszerzés jogát idegeneknek is biztosítaná (a rácokat, görögöket, örményeket említi), a zsidók később kapnák meg ezt a jogot. A szabad vagyonszerzés biztosításának feltétele a korona háramlási jogának megszüntetése. Annál is inkább meg kellene ezt szüntetni, mert ez nem volt az eredeti alkotmány része, hiszen a föld eredetileg nem a királyé, hanem a nemzeté volt, a nemesség ugyanis azt fegyverrel szerezte.

Wesselényi tehát általában olyan indoklással javasol igen jelentős változtatásokat, hogy bebizonyítja; a megváltoztatandó dolog tulajdonképpen nem is volt az eredeti alkotmány része. Az az alkotmány viszont, amelyet hivatkozási alapul használ, egy eszményített, a nemesi alkotmányba visszavetített polgári alkotmány.

Mivel az előítéletek legfőbb okának mindkét szerző az értelmi hiányosságokat tartja, az előítéletek megszüntetésének alapfeltétele a gondolatok szabad közlésének joga, a sajtószabadság. A sajtószabadság Wesselényi szerint az ember veleszületett joga. A gondolatok szabad közlésének biztosítása azonban nemcsak elvi szempontból lenne jelentős: Széchenyi szerint a legjobb megoldást csak szabad vita által találhatjuk meg. Wesselényi hangsúlyozza, hogy törvényes kormányzásnak nem kell gondolatoktól, könyvektől félnie; viszont „egy letiprott törvény [...] egy adott, de meg szegett ígéret több békétlenséget [...] szül [...] mint egy egész liberális könyv.”¹⁵

A két szerző előítéletek elleni érvelésében a hangsúly máshol van. Azonban a gyakorlati következtetés, tehát a tulajdonképpeni politikai program mindkettőjüknél ugyanaz. Egy független tulajdonosokból álló civil társadalom megteremtése, amelynek fő szervezőelve az egyén saját boldogulásáért végzett munkája.

Az ebbe a társadalomba való bekerülés joga elvileg mindenkinek biztosított. Az ember veleszületett jogai közé tartozik a személyi függőségtől való mentesség, a törvény előtti egyenlőség és a munka általi boldogulás joga. Az előítéletek elleni harc tehát azért fontos, hogy megteremtse a feltételeket a klasszikus liberális emberi jogi hagyománynak megfelelő intézmények magyarországi megvalósításához.

JEGYZETEK

- 1 Széchenyi István: Világ vagy is felvilágosító töredékek némi hiba s előítélet eligazítására. Pest, 1831. 103.
- 2 Wesselényi Miklós: Balítéletekről. Bukarest, 1833. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Reprint, Bp., 1986. XXXIII.
- 3 Wesselényi i. m. XVI.
- 4 Wesselényi i. m. 22.
- 5 Wesselényi i. m. 12–13.
- 6 Széchenyi István: Hitel. Pest, 1830. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Reprint Kiadás, Bp., 1991. 33.
- 7 Széchenyi: Világ 221.
- 8 Uo. 222.
- 9 Ez a nézet abban az időszakban elég elterjedt volt. Elsősorban Jeffersonra utalnék (magyar nyelven: Az angolszász liberalizmus klasszikusai I. Szerk.: Ludassy Mária. Atlantisz, Bp., 1991.) Széchenyi hivatkozik is az amerikai példára, ahol az alkotmányok része azok megváltoztatásának módja is.
- 10 Wesselényi i. m. 13.
- 11 Wesselényi i. m. 82.
- 12 Széchenyi: Világ 199.
- 13 Széchenyi: Világ 325.
- 14 Wesselényi i. m. 190.
- 15 Wesselényi i. m. 253.